

Tolimi Smolensko, Polocko ir Vitebsko kraštai

Apie Andriaus Jurkevičiaus disertaciją „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės regioniniai valdžios elitai: Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių atvejai (1392–1579 m.)“ ir jos gynimą

Birželio 20 d. Vilniaus universiteto Istorijos fakultete tradiciškai vyko disertacijos gynimas. Šįkart savo disertaciją gynė Andrius Jurkevičius. Tarybos pirmininkas prof. Rimvydas Petrauskas įžanginiame žodyje pristatė disertanto „bylą“, kitus formalius dalykus ir likusią gynimo tarybą, kurią sudarė dr. Darius Baronas iš Lietuvos istorijos instituto, dr. Sergej Polekhov iš Rusijos mokslų akademijos Rusijos istorijos instituto, prof. dr. Rita R. Trimonienė iš Šiaulių universiteto ir prof. dr. Irena Valikonytė iš Vilniaus universiteto.

Tad pristatymui ilgai netrukus, doktorantas Andrius Jurkevičius pristatė savo ginamą darbą. Pirmiausia disertantas atkreipė dėmesį į buvusias valdymo sistemas Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemėse, pareigūnų sluoksnių ir pareigybių sistemų susidarymo procesą, šio proceso skirtumus ir panašumus – visa tai buvo disertacijos objektas. Tikslas – kaip formavosi valdžios elitai ir pareigybių sistemos, kokie buvo panašumai arba skirtumai. Buvo pristatytos pagrindinės darbo užduotys bei išvados, kurias sudaro beveik trisdešimt pozicijų, tačiau doktorantas pagailėjo klausančiųjų ir pristatyme jas susiaurino. Gauti rezultatai rodo, kad kariniai konfliktai su Maskvos valstybe darė nevienodą įtaką pareigybių sistemai trijose žemėse, pavyzdžiui, Smolenske visa sistema persitvarkė, Polocke išliko, o Vitebske galima matyti tarpinį variantą, kur buvo pokyčių, bet ne tokių kaip Smolenske. Lietuvos didieji kunigaikščiai keitė pareigybes ne tik dėl karų – tam įtakos turėjo ir natūrali regionų kaita, kai kur įvairios pareigybės tiesiog išnyko. Vis dėlto, skirdamas pareigūnus, valdovas visada turėjo atsižvelgti į vietos regioną. O vietos vaivados stengėsi į įvairias pareigas skirti savus; neabejotinai vaivados pareigybė buvo itin svarbi, todėl Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių gyventojai stengėsi atidžiai stebėti jų rinkimus, tačiau dažniausiai skiriami pareigūnai būdavo iš kitų žemių – lietuviai, t. y. ne vietinės kilmės. Visas kitas žemesnes pareigas gaudavo vietos bajorai. Jurkevičius savo pristatymą baigė lygiai per penkiolika minučių.

Diskusiją pradėjo dr. Darius Baronas. Jis pabrėžė, kad disertanto darbas yra svarbus indėlis į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės regioninę istoriją. Kaip savo „pranešime“ pažymėjo oponentas, doktorantas atliko titanišką darbą, galbūt surinko net visus žinomus šal-

tinius. Tad neabejotina, kad pastangų buvo įdėta tikrai daug. Doktorantas pastabų sulaukė dėl teksto apimties, kur netrūko itin daug empirinės medžiagos ir kurią galbūt buvo galima labiau nugludinti, o išnašas sutvarkyti. Recenzentas drąsino remtis įvairesne istoriografija ir nebijoti Vakarų įdirbio, kuris šiais laikais yra lengviau prieinamas. Kartu patarė būti atsargiam ir visada klausti, kuris autorius yra vertesnis, o kuris ne. Pasak dr. Dariaus Barono, juk naujesnė knyga ar straipsnis – nebūtinai geresni. Oponentas taip pat pažymėjo, kad yra nemažai pasikartojimų arba pasitaiko tokių sakinių, kuriuose yra bent dešimt nežinomų pavardžių (tam labai tiktų lentelės), trūko geresnio teksto konstravimo būdo. Dėl metodikos, pasak dr. Dariaus Barono, doktorantas pabrėžė komparatyvinį siekį, tačiau darbas vis dėlto išliko labiau tradicinio kritinio pobūdžio. Recenzento nuomone, pareigybių kaita, dinamika ir kiekybiniai pokyčiai, biurokratinė veikla yra itin svarbūs klausimai. Todėl doktoranto buvo paklausta, ar gali būti protobiurokratija LDK? Oponento neįtikino, kad Lietuvos didieji kunigaikščiai darė įtaką stačiatikių dvasininkų skyrimui, pasak dr. Dariaus Barono, didieji kunigaikščiai tiesiog patvirtindavo parašu pateiktą kandidatūrą.

Toliau mokslinę diskusiją tęsė dr. Sergej Polekhov. Pirmiausia svečias padėkojo už pakvietimą ir, nekartodamas darbo apibūdinimo, pabrėžė, kad darbas atliktas ypač atsakingai ir kruopščiai. Tada iškart ėjo prie kritikos. Dr. Sergejus Polekhovas pažymėjo, kad šaltinių apibūdinimas nėra itin informatyvus, bet labiau aprašomasis. Disertantui reikėjo plačiau pristatyti kiekvieną šaltinių grupę, ją kritiškai išnagrinėti. Antra, istoriografijos aptarime neatsisprendė, kokie buvo referuojamų autorių požiūriai, tyrinėjimo būdai. Trečia, pagyrimo vertas siekis komparatyvistiškai išnagrinėti Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemes, tačiau dar reikėjo šį lyginimą praplėsti. Ketvirta, į tyrimo lauką, oponento nuomone, be reikalo buvo įtrauktos dvasininkijos pareigybės, nes buvo justi, kad ši sfera nėra autoriaus stiprybė. Taip pat dr. Sergejus Polekhovas atkreipė dėmesį į darbo metodiką ir išvadas. Jose ne visada buvo atsižvelgta į LDK istorijos peripetijas: geografiją, karus, politiką ir t. t. Tačiau visa tai neužgožė viso darbo, buvo prieita prie išvados, kad tai originalus, savarankiškas darbas.

Paskui kalbėjo prof. dr. Rita Trimonienė. Atsižvelgdama į kolegų pastabas, ji sutrumpino savo recenziją. Profesorė pabrėžė, kad tai gana naujas tyrimas, puikiai įsiliejantis tarp Rimvydo Petrausko, Eugenijaus Saviščevo, Aivo Ragausko darbų. Vis dėlto klausimų doktorantui oponentė nepagailėjo, tarp jų nuskambėjo klausimas dėl Reformacijos įtakos Smolensko, Polocko ir Vitebsko regionams. Kaip pažymėjo profesorė, LDK regiono istorija aptarta tik labai bendrai, išorės faktoriai taip pat nebuvo itin išsamiai analizuoti. Kartais pasitaiko painiavos vartojant terminus, tad ne visada aišku, kaip disertantas supranta *pareigūnų sluoksnį* ir *pareigybių sistemą*. Toks pat neaiškumas buvo dėl žemėvaldos, pasigesta nuodugnesnio nagrinėjimo, nes lieka neaišku, kas yra stambioji žemėvalda ar (ir) vidutinė, tada sunku priskirti vieną ar kitą asmenį konkrečiai kategorijai. Pasak Trimonienės, darbo struktūra yra logiška, nors „Apibendrinimo“ skyrius per daug panašus į išvadas, šis skyrius yra labai svarbus pamatyti atliko darbo rezultatus – visos trys žemės (Smolensko, Polocko ir Vitebsko) lyginamos tarpusavyje. Disertantas atliko didžiulį darbą ir nebijo diskutuoti su įvairiomis pozicijomis.

Toliau savo recenziją skaitė profesorė dr. Irena Valikonytė. Ji atkreipė dėmesį, kad istorikai nuo M. Liubavskio laikų nesiryžo nagrinėti Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių

istorijos. Taigi doktoranto A. Jurkevičiaus atlikto tyrimo laukas yra itin svarbus, nuoseklus ir kruopštus. Profesorė Valikonytė pabrėžė autoriaus surinktų šaltinių gausumą ir ypač nepublikuotą panaudojimą. Visas šis šaltinių kiekis buvo apdorotas įvairiais būdais, palengvinant skaitymą. Tyrimo modelis aiškus, kiekviename skyriuje susitelkiama į tuos pačius klausimus, autorius išryškino pareigybių dinamiką, veiksnius, lėmusius vienų pareigybių atsiradimą ir kitų išnykimą aptariamose žemėse. Doktorantas atkreipė dėmesį į įvairias prerogatyvas, ypač valdovo, skirti pasienio urėdus. Profesorė taip pat turėjo pastabų, ypač dėl smulkių techninių problemų, kaip antai netinkamas terminų vartojimas, praleisti knygų leidimų skaičiai, nenurodyti vertėjai, vertę tekstus į lietuvių kalbą. Vis dėlto šios pastabos, pasak profesorės, skirtos tik pagelbėti (galbūt) ateityje pasirodysiančiai monografijai. Solidus, inovatyvus darbas, parašytas kūrinys svariai papildo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos diskursą ir rekonstruoja elito struktūras ir vaizdinį.

Galiausiai, oponuojamąją dalį baigė profesorius Rimvydas Petrauskas. Jis teigė, kad doktoranto darbas yra itin kruopštus, faktografinė prasme – tikra žinių talpykla, didelis sintetinis darbas. Nors turinio dėstymas, pasak profesoriaus, yra gana monotoniškas, tai suteikia darbui sistemingumą. Tai leido analizuoti svarbius klausimus, pavyzdžiui, įvairių jurisdikcijų susidūrimo; ketvirtajame skyriuje nestokota vertingų apibendrinimų ir lyginimų. Netrūko ir kritiškų profesoriaus pastabų: pirmiausia buvo atkreiptas dėmesys į pareigybių kilmę, priežastis, dėl kurių asmuo tas pareigas gavo. Profesoriaus nuomone, vis dėlto lietuvių kilmė turėjo didelę įtaką pareigybės statusui, nes kuo žemesnės pareigos, tuo didesnė tikimybė, kad jas gaudavo tik vietiniai. Tad disertacijoje trūko atvykusių pareigūnų santykio su vietos gyventojais išsamaus nagrinėjimo, kaip tie ryšiai klostėsi jau einant pareigas. Profesoriaus neįtikino sprendimas vartoti pilies-žemės sąvokas, nes šaltiniai rodo, kad pareigūnai vis dėlto administravo žemes, o būtent pilys suteikė tą galią vykdyti valdžią. Tarp smulkesnių pastabų buvo sugrįžta prie jau kolegų minėtų dalykų – trūko atidesnio šaltinių aprašymo, ypač naratyvinių, juos reikėjo intensyviau panaudoti. Taip pat neišnaudotas Vakarų istoriografijos potencialas ir galbūt novatoriškos išvalgos. Galiausiai, istoriografijos aptarime tikrai daugiau dėmesio reikėjo skirti M. Liubavskio darbams ir jų indėliui. Vis dėlto, nepaisant šių pastabų, profesorius, sutikdamas su anksčiau kalbėjusiaisiais, apibendrina, kad doktoranto darbas atitinka reikalavimus ir jam suteiktinas humanitarinių mokslų daktaro laipsnis.

Atsakydamas į oponentų klausimus, A. Jurkevičius jiems padėkojo ir iš esmės su visomis pastabomis sutiko, tačiau dėl kai kurių norėjo tęsti diskusiją. Disertantas ypač norėjo akcentuoti pasaulietinių ir dvasinių pareigūnų skyrimo tvarką, kad čia valdovas vis dėlto buvo svarbiausias. Nors šiuo teiginiu doktorantas norėjo pabaigti trumpą atsakymą, jam nepavyko išsisukti nuo tolesnės diskusijos. Tiek prof. Rimvydo Petrausko klausimai dėl pareigūnų, tiek dr. Dariaus Barono dėl luomų buvo vėl iškelti, į juos galiausiai buvo gauti konkretūs doktoranto atsakymai. Diskusijos pabaigą žymėjo darbo vadovo doc. dr. Eugenijaus Saviščevo žodžiai. Jis dėkojo tiek recenzentams, tiek doktorantui, kad šis *vaikinas* atliko itin sudėtingą darbą ir ant savo pečių užsidėjo didžiulę našą. Po trumpos pertraukos gynimo taryba grįžo ir pranešė, kad vienbalsiai nutarė skirti Andriui Jurkevičiui humanitarinių mokslų daktaro laipsnį.

Antanas Petrilionis